

Barbara de Lange

De puntkomma bij Virginia Woolf

Barbara de Lange (1954) studeerde filosofie en kunstgeschiedenis en vertaalt literaire fictie en non-fictie uit het Engels. Ze was enige jaren redactielid van het vertaaltijdschrift Filter en is docente aan de Vertalersvakschool. Ze vertaalde onder andere werk van Margaret Atwood, George Steiner, John Irving, Simon Schama, Colin Thubron, Donna Tart, D.H. Lawrence, Michael Ondaatje, Patrick Leigh Fermor en Elizabeth Strout.

De puntkomma bij Virginia Woolf

In het Russisch komt de puntkomma alleen maar bureaucratisch over.

Aldus de auteur Katja Petrowskaja in een stuk over een bespreking met haar vertalers.¹

Wat nu? Puntkomma's met bijzondere connotaties? Een nieuw thema voor vertaalworkshops: het stilistische aspect van het leesteken! Is de puntkomma gewoon een teken om het lezen te vergemakkelijken of representeert de puntkomma een schrijf- of spreekstijl, bijvoorbeeld een ambtelijke stijl, zoals hierboven wordt gesuggereerd? Getuigt de puntkomma soms van gemakzucht – omdat de schrijver niet precies weet waar een punt moet komen – of juist van eigenzinnigheid en zelfs strijdbaar idealisme, zoals blijkt uit sites als de 'Semicolon Appreciation Society'² (met merchandise) of facebook-pagina's van 'Les amis du point-virgule'³

Gelukkig voor vertalers uit het Engels heerst in Engelstalige landen grofweg dezelfde puntkomma-cultuur als in Nederland. Wie googelt komt in de eerste plaats richtlijnen van stijladviesdiensten tegen waaruit blijkt dat de puntkomma in Nederland hooguit nog iets dubieuzer wordt gevonden dan in het Engelse taalgebied, hoewel ik al googelend op 'semicolon' een blog tegenkwam met de titel 'The most feared punctuation on earth', oftewel 'het meest gevreesde leesteken ter wereld'.

Afgezien van verschil in voorkeur zijn er ook verschillen in het gebruik van de puntkomma. In beide talen kan dit leesteken de functie van de komma in een opsomming overnemen, alleen in het Engels eerder en vaker dan in het Nederlands. De vertaler moet dus rekening houden met de structurele verschillen tussen het Engelse en het Nederlandse gebruik van de puntkomma, en daarnaast bedacht zijn op de verschillen in de voorkeur van auteurs.

En die zijn er, want de googelaar komt in beide taalgebieden ongeveer dezelfde discussies tegen. Amusante discussies vaak. Zo was Kurt Vonnegut faliekant tegen de puntkomma ('Do not use semicolons. They are transvestite hermaphrodites representing absolutely nothing. All they do is show you've been to college.') Er zijn zelfs schrijvers die beweren dat echte mannen geen puntkomma's gebruiken. De Académie française mengt zich daarentegen in de discussie met een pleidooi voor de puntkomma.⁴

Bij Virginia Woolf hoeven de voorstanders zich in elk geval geen zorgen te maken, integendeel, Virginia Woolf was een grootgebruikster. Net als in haar andere werk maakte ze ook in *The Years* grif gebruik van de puntkomma. Er zijn er veel meer dan strikt noodzakelijk, veel meer dan het Engels vereist of in het Engels gebruikelijk is. Dat betekent dat minstens een deel van de schijnbare overvloed aan puntkomma's een speciale functie heeft, en wel de functie, vermoed ik met Claire Fallon in *The Huffington Post*⁵, om haar befaamde *stream of consciousness* tot uitdrukking te brengen. Want hoewel de benaming 'stream' iets vloeiends suggereert, kenmerkt de *stream of consciousness* zich juist door elkaar kruisende gedachten, associaties, botsende ideeën, gelijktijdige maar tegenstrijdige gedachten, onderbroken

gedachtegangen enzovoort. Voor haar pogingen die gelijktijdigheid, dat associatieve van gedachten in één zin te vatten bracht Virginia Woolf de puntkomma in stelling, omdat ze die het meest geschikt achtte om binnen het logische kader van één zin al die losse gedachten met elkaar te verbinden en naast elkaar te plaatsen, en ze ook nog eens tot een poëtisch geheel te smeden.

Maar welk deel heeft dan deze functie? Om hoeveel puntkomma's gaat het eigenlijk? Om een idee te krijgen van de normale frequentie van de Engelse puntkomma ben ik eens gaan tellen, althans, heb ik Word laten tellen. Ik had nog acht inmiddels vertaalde manuscripten in het Engels op mijn computer staan en besloot bij wijze van volstrekt niet representatieve steekproef eens te kijken hoe vaak de puntkomma daarin voorkomt.

Nauwelijks.

Het eerste manuscript bevatte 100 puntkomma's op 33.000 woorden, het tweede 99 op 86.000. De volgende schrijver gebruikte wel 288 op 113.000. Eén zunicer had er 18 op 93.000, dan was er een met 234 op 79.000, een met 75 op 108.000 en de royaalste: 403 puntkomma's op 91.000 woorden! Het ging hierbij om moderne schrijvers – Amerikaans, Canadees en Brits – maar de puntkomma zit al veel langer in het slop. In Joyce's *Dubliners* komt er welgeteld 1 voor. Hij is dan ook modernist en is sowieso zuinig met leestekens. En dan Virginia, volgens sommigen ook een modernist, maar dan anders (en zeker geen liefhebster van Joyce trouwens): 2188 op 130.000 woorden. Dat zegt iets.

Nu moet dus over elke zin met puntkomma's worden gewikt en gewogen. Werkt de puntkomma in het Nederlands zoals bedoeld? Ontstaat er geen averechts effect; wordt het ritme niet te staccato? Is er in wezen sprake van een opsomming en moet er in het Nederlands dus een komma komen te staan? Of misschien wel een gedachtestreepje?

En dan heb je alleen nog maar een leesteken vertaald; over de woorden hebben we het nog niet eens gehad!

¹ Aldus Katja Petrowskaja in 'De opfladderende dankbaarheid van woorden', uit het Duits vertaald door Mara van Duijn. In: *Filter, tijdschrift over vertalen*, 22:4 p. 14, naar aanleiding van een discussie met haar vertalers over interpunctie.

² semicolonappreciationsociety.com

³ facebook.com/Les-amis-du-point-virgule-457937514278468/

⁴ academie-francaise.fr/defense-du-point-virgule

⁵ huffingtonpost.com/2015/03/12/how-to-use-a-semicolon_n_6265188.html